

Het kanaal van Annerveenschekanaal

Na jaren van achterstelling en onbegrip voor het zo bijzondere veenkoloniale winningslandschap en haar nederzettingstype neemt de belangstelling van overheid en particulier voor de veenkoloniale nederzetting weer toe. Vooral in Groningen en Drenthe. Een belangrijke rol in dit proces van herwaardering speelt natuurlijk het werk van de Commissie Herinrichting Drents-Groningse Veenkoloniën. Complete dorpsaanzichten hebben een transformatie ondergaan, waarbij van een opmerkelijke vitalisering sprake is. Reden genoeg om deze wel zeer grootschalige landinrichtingsoperatie in de volgende nummers van Noorderbreedte regelmatig onder de aandacht te brengen. De Veenkoloniën zijn er weer.

Jan van Dijk, Willem Foorhuis

Regelmatig hebben de ingenieurs van de Herinrichting te maken met curieuze, historisch gegroeide, situaties. Een goed voorbeeld hiervan zijn de verwickelingen rond het Grevelingskanaal. Dit kanaal loopt door het voormalig veengebied van de gemeente Anloo, langs de dorpen Annerveenschekanaal en Eexterveenschekanaal. Dit vaarwater is de laatste jaren bij voortduring onderwerp van gesprek. Een ingewikkelde zaak, zo zou je de situatie rond het Grevelingskanaal nog wel het best kunnen omschrijven. Gedurende het afgelopen jaar kwamen er in de media voortdurend berichten naar voren die betrekking hadden op de problematiek rond het kanaal. Eén van deze artikelen droeg de kop: 'Koloniale erfenis twistpunt tussen Groningen en Anloo'. Een kop die je toch wel nieuwsgierig maakt. De inzet van de discussie was, en is, het gebruik en het onderhoud van het Grevelingskanaal en het herstel en onderhoud van de verschillende bruggen. Het onderhouden van zo'n kanaal met haar bruggen is natuurlijk een kostbare zaak. In het kader van de Herinrichting zal de stad Groningen het kanaal aan de gemeente Anloo overdragen. Hoewel de onderhandelingen ver gevorderd zijn blijven er natuurlijk knelpunten over. Interes-

santer dan de onderhandelingen leek ons de vraag hoe het mogelijk is geweest dat dit Groningse kanaal in Drenthe is gegraven. Waarom geen 300 meter verderop aan de oostzijde van de Semslinie (Drents-Groningse grens)? Tijd dus voor een nauwgezet onderzoekje in de Drentse en Groningse archieven.

De Annerveense Heerencompagnie

In het begin van de jaren zestig van de achttiende eeuw gonsde het van de activiteiten in de Annervenen. Naast de toename van nering en nijverheid, werd er in toenemende mate turf gestoken. Hiertoe werd in 1764 zelfs een compagnie opgericht: de Annerveense Heerencompagnie. Deze onderneming werd opgericht omdat de turfproductie in de 'velden' Veendam en Sappemeer snel afnam en er behoefte bestond aan nieuwe venen. De veenkoloniale infrastructuur met haar kanalen, wijken en diepen was het Annerveen genaderd, waardoor de ontginning van dit veengebied een logische keuze leek. De 'manager' van de Annerveense Heerencompagnie, Lambertus Grevijlink, kocht op voortvarende wijze diverse veenpercelen in het Annerveen aan. Er was echter een groot obstakel: de Annerven lagen

in Drenthe. Er was dus toestemming van de provinciale overheid nodig voor de afvoer van de Drentse turf via de Groninger kanalen. Toch niet zo'n probleem zult u zeggen, maar turf was toentertijd een kostbaar goed. Op tal van plaatsen dienden de transporteurs belasting en tolgeld te betalen, wat tot hoge bedragen kon oplopen. De Drentse bestuurders zagen de inkomsten dan ook in de schatkisten van de Groningers verdwijnen.

Om het probleem op te lossen vond er in 1764 een conferentie plaats in Eelde. Vooruitlopend op het resultaat kocht Grevijlink voor hem en zijn medeparticipanten wederom percelen veen. Het optimisme omtrent de goede afloop van de conferentie in Eelde bleek echter voorbarig. Een regeling voor de afvoer van de Drentse turf vanuit het gehele Oostermoer (het convenant) kwam niet tot stand. Het overleg liep vast. De Groninger stadsbestuurders weigerden een overeenkomst te sluiten, bang als zij waren voor een te hoge produktie van turf waardoor de marktwaarde zou dalen. De Drenten wilden evenwel een garantie voor inkomsten gebaseerd op het gehele veengebied. Het zou dan ook nog 50 jaar duren voor de Groningers onder dwang van Koning Willem I zou-

Vanuit het noorden komt het Kielsterhoofddeep. In het verlengde is de raai al gegraven. De loop van het Grevelingskanaal was duidelijk volgens een ander tracé gepland, foto Aerophoto Eelde

den instemmen met een convenant met Drenthe over het gehele veengebied van Anloo tot Emmen (1817). Met deze patstelling was niemand gelukkig. Grevijlink en zijn medeparticipanten stonden te trappelen om hun bedrijf te beginnen. Groningen wilde graag nieuwe aanvoer van turf, zij het op een kleinere schaal, en Drenthe wilde haar venen graag in de welvaart van de Groninger Veenkoloniën laten delen. Hoe actueel is deze situatie als we dit vergelijken met de huidige problematiek langs de Semslinie! (vergelijk het thema-nummer van Noorderbreedte **Hunzelaagte, Identiteit en ontwikkeling**).

Een privé-convenant

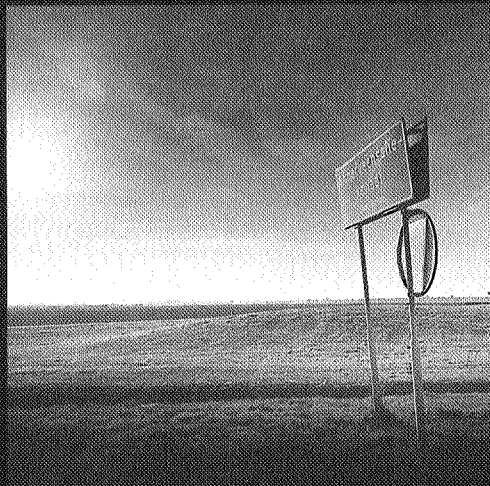
Grevijlink nam het heft in eigen handen. Hij benaderde de stedelijke bestuurders met

het voorstel niet het gehele Oostermoer te ontginnen, maar slechts het Annerveen. Grevijlink was dus uit op zijn eigen privé-convenant. Dit voorstel viel bij het Groninger stadsbestuur in goede aarde. Op 29 augustus 1766 dienden Grevijlink en zijn medeparticipanten in de Annerven officieel een verzoek in bij de stad Groningen. Zij verzochten vrijheid van doorvaart door het hoofddeep in de Kijl, in de Kijlcompagnie, het verlaat op Martenshoek en verdere wateren van de stad. De heren van het Annerveen hadden blijkbaar een goed vertrouwen in het tekenen van het verzoek. Nog in 1766 kochten de participanten stukken veen parallel aan de Semslinie. In de koopakten van deze percelen veen komen ook de namen van de participanten naar voren. Grevijlink had zich verzekerd van de steun van enkele Drentse

politieke kopstukken, zoals de Ontvanger-Generaal Johannes van Lier en de Secretaris van de Landschap Drenthe, Coenraad Wolter Ellents.

Voorwaarden

De onderhandelingen met de stad Groningen werden in korte tijd afgerond. De Groningers stelden evenwel een paar voorwaarden vooraf. Zo moesten in de op te richten compagnie enige hooggeplaatste Drenten participeren! Blijkbaar waren zij niet op de hoogte van de inmiddels bestaande samenwerking van Grevijlink met Ellents en Van Lier. Grevijlink opereerde slim. De Groningers echter ook. Uit een intern stuk blijkt hun motivatie: '(...) **grote hoeveelheid veen jaarlijks wordende vergraven en de geringe hoeveelheid der zelve in deze Pro-**

Aan de boorden van het Grevellingskanaal ontstond een boeiende nederzetting midden in een leeg land, foto Ton Broekhuis.

Het kanaal is de ontginningsas, de stedenbouwkundige leidraad, de basis van de identiteit en natuurlijk ook gewoon erg fraai, foto Ton Broekhuis.

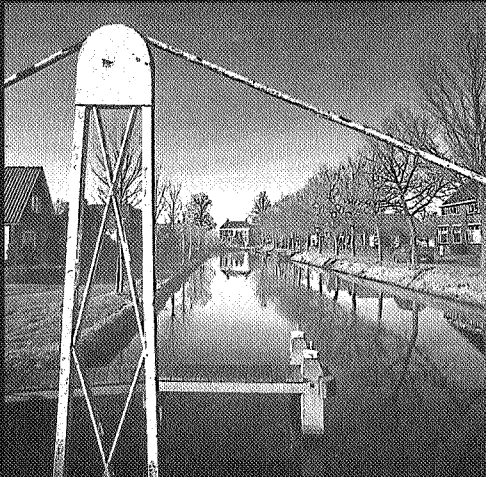
vincle gevonden word, het natuurlijk gevolg daar van moet zijn, dat de veengraverij en het gevolg van dien de navigatie en commercie door de Stadt binnen korten jaaren niet alleen merkkelijk moet afvallen maar eindelijk geheel komen te vervallen (...) ten nadeel op het inkomen der Stadt en verlies van kostwinning veler inwoners (...) Dit is een wat vreemde klaagzang, als men bedenkt dat de Groningers twee jaar eerder met geen mogelijkheid te bewegen waren de Oostermoerse turf langs haar kanalen te laten afvoeren. De gesprekken verliepen vlot. De Groningers presenteerden de Drentse ondernemers verschillende overeenkomsten. Uitein-

delijk kreeg Grevijlink een concept-contract ter bestudering mee. Dit concept is op het rijksarchief in Drenthe nog aanwezig. Met rood potlood heeft Grevijlink het stuk van commentaar voorzien. Uit het contract blijkt dat de stad Groningen van zins was het Kielerhoofddiep te laten verlengen: **'Die van Annerveen moeten op hunne kosten opleggen en verlengen het hoofdte diep in de Kijl op tegenwoordige lengte en diepte.'** Bij dit artikel maakte Grevijlink de aantekening dat het kanaal rechtdoor zuidwaarts zou lopen waardoor het in Groninger grond gelegd zou worden. Een artikel dat de aandacht verdiend is artikel 27. Hierin komt wederom de veenpolitiek van de stad Groningen naar

voren, als zij de veeneigenaren van de Annerven produktiebeperkingen oplegt. Ook hier maakte Grevijlink driftig aantekeningen in de kantlijn.

Een wonderlijk spel

Opmerkelijk in de verdere discussie is de plotselinge eis van de participanten in de Annerveensche Heerencompagnie dat het kanaal niet in Groningen maar in Drenthe gegraven moest worden. Wellicht spreekt hier de regionale Drentse politiek. Gek genoeg verschijnt juist op dit moment een nieuwe speler op het toneel: de gezworene Nauta. Deze Groninger raadsheer(!) bezat de venen waardoor het nieuwe kanaal volgens

De wijk Annermond, uitlopend in het Gravelingskanaal. Dit is toch een fantastisch gezicht, foto Ton Broekhuis.

Het behoud van de cultuurhistorische waarden van deze nederzetting behoeft ondersteuning van de overheden, foto Ton Broekhuis.

het Groninger voorstel geprojecteerd was. Nauta weigerde medewerking aan de Groninger plannen: geen kanaal door zijn veenpercelen. Hoewel hij verbonden was aan het Groninger stadsbestuur en hoewel de aanleg van dit kanaal door zijn venen een belangrijke waardevermeerdering betekende weigerde hij resoluut. De onderzoeker kan zich niet van het gevoel bevrijden dat de manager Grevijlink hier de hand in had. Het is dan ook Grevijlink die kort op de reactie van Nauta met een alternatief plan komt: graaf de bovenste wijk van het Kielsterhoofddiep verder tot twintig roeden door de Semslinje. Vervolgens zou deze wijk aan de Drentse kant parallel aan de venen van Nauta zuid-

waarts lopen, dwars door de Anner- en Eextervenen. De uitvoering van dit werk zou ongeveer tien jaar in beslag nemen. Binnen deze tijd, zo redeneerde men, zou Nauta zijn houding misschien bijstellen. Het Kielsterhoofddiep zou dan alsnog verlengd kunnen worden. In de tussentijd kregen Grevijlink en consorten evenwel de mogelijkheid de Annervenen te ontginnen. De Groningers zagen het liever anders, maar Nauta bleef weigeren. In een gesprek met een Groninger delegatie liet hij zijn mening duidelijk blijken. De houding van Nauta liet de Groningers geen andere keus dan toch maar te kiezen voor het plan van Grevijlink. Het kanaal zou in Drentse grond worden

gegraven. Een vreemde zaak toch die houding van Nauta. De stad Groningen moet toch een grote druk op hem hebben uitgeoefend. Het is niet ondenkbaar dat de vroede vaders hem aanzienlijke bedragen hebben aangeboden, zij waren immers voorstanders van de aanleg in Groninger grond. Hierbij moet men bedenken dat aan weerszijden van de kanalen vaak volkrijke nederzettingen ontstonden, wat op zich natuurlijk een belangrijke bedrijvigheid en belastingopbrengst garandeerde. Gaan we ervan uit dat Nauta niet geestesziek was, dan is zijn gedrag allerm minst normaal te noemen. Het is mogelijk dat we Grevijlink in de besluitvorming moeten betrekken. Het

ritselen en regelen was hem niet vreemd. Een bevredigend antwoord op deze kwestie kunnen we echter uit de archiefstukken niet afleiden.

Belastingparadijs

Het plan van Grevijlink was aldus het beste alternatief. Het probleem van de Groningers was dat zij het te graven kanaal als een verbindingsschakel wilden gaan gebruiken tussen het Kieldiep en het toekomstige Stadskanaal; regeren is vooruit zien. Een belangrijke voorwaarde die de stad dan ook bij de Annerveensche heren bedong, was dat het te graven kanaal in bezit zou komen van de stad. Op 20 februari 1771 werd een voorlopige overeenstemming bereikt. In het verdrag omschreef de stad haar verlangen als volgt: **'De remonstranten zullen moeten bewerken dat de Heeren Staten van het Landschap Drenthe de directie over gemelte canaal geheel zullen gelieven af te staan aan Heeren Borgemeesteren ende Raedt der stad Groningen in dien verstande, dat hoogst deselve de scheepvaart, 't zij door eenige impost te leggen op de uitgaande turf, 't zij door tollon op de schepen te stellen.'**

Het slagen van het convenant hing nu af van de mogelijkheid van de 'Annerveense Heeren' om toestemming van de Landschap Drenthe te krijgen. Dit plaatste Grevijlink in een goede positie ten opzichte van de Groningers. Hij kon zijn eisenpakket aanscherpen. Het gevolg hiervan was dat de stedelijke bestuurders een groot deel van de kosten voor de aanleg van het kanaal voor hun rekening namen. Het daarop volgende overleg met de - normaal nooit zo slagvaardige - Ridderschap en Eigenerfden van Drenthe, verliep opmerkelijk vlot. Al in 1768 had Grevijlink een verzoek ingediend om vrijheid van turfrol te verkrijgen voor turf die langs Groninger kanalen zou worden afgevoerd. Grevijlink vond begrip. Vrijheid van turfrol werd in eerste instantie voor een periode van 25 jaar verleend. Kort daarop kreeg hij ook het octrooi op hoofd-, hoorn- en hardsteden-

geld toegekend, waardoor hij zijn eigen belastingparadijsje aan de boorden van het nieuwe kanaal creëerde.

De tweede stap was de eigendoms kwestie over het te graven kanaal. In februari 1771 richtte Grevijlink zich tot de Drentse Landdag. Een besluit werd echter aangehouden omdat de Drenten eerst het overleg in Eelde nieuw leven wilden inblazen. In Assen had men liever een convenant voor het gehele Oostermoer. De Groningers hielden voet bij stuk. En tot verbijstering van de betrokkenen stemde het provinciaal bestuur kort daarop in met het bezitsrecht van de stad Groningen over het nieuwe kanaal in Drenthe.

Het kanaal als levensader

Zodoende was er een solide basis gelegd voor een grootschalige exploitatie van de Annerven. Niet lang daarna vestigden zich de eerste bewoners langs het kanaal. De compagnie stimuleerde de aanleg van een nederzetting en zij financierde dan ook de bouw van een school, van de kerk en zij betaalde het salaris van een arts. Binnen korte tijd verrees een nieuw dorp met scheepswerven, smederijen, een kalkoven, een molen, een stelmakerij en een groot aantal andere bedrijven. Binnen een periode van dertig jaar vestigden zich een kleine zestig huishoudens met een totaal van 318 personen in de nieuwe Veenkolonie. Pas gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw vestigden zich ook boeren in dit gebied waardoor het dorp langzamerhand het aanzien kreeg van een volwaardige Veenkolonie.

De bedrijvigheid in het dorp, dat in de archiefstukken steeds vaker als Annerveenschekanaal wordt aangeduid, kreeg een belangrijke impuls in 1872. In dat jaar werd de dam bij Bareveld geslecht waardoor het Grevelingskanaal in open verbinding kwam met het Stadskanaal. Het Grevelingskanaal was een aanmerkelijke verkorting van de reisduur waardoor dit kanaal een belangrijke

scheepvaartfunctie kreeg. Jaarlijks passeerden ruim twintigduizend schepen de sluis. Dit intensieve verkeer gaf een belangrijke impuls aan de jonge nederzetting. Een groot aantal winkels en industrieën en vooral veel cafés verreesen bij de sluis. Grevijlink had zijn zin gekregen: een eigen vermogen, status, aanzien en de bouw van een eigen bloeiende nederzetting. In het spel tussen de provinciale belangen op de Semslijn had hij behendig de krachten bespeeld.

Een dynamische erfenis

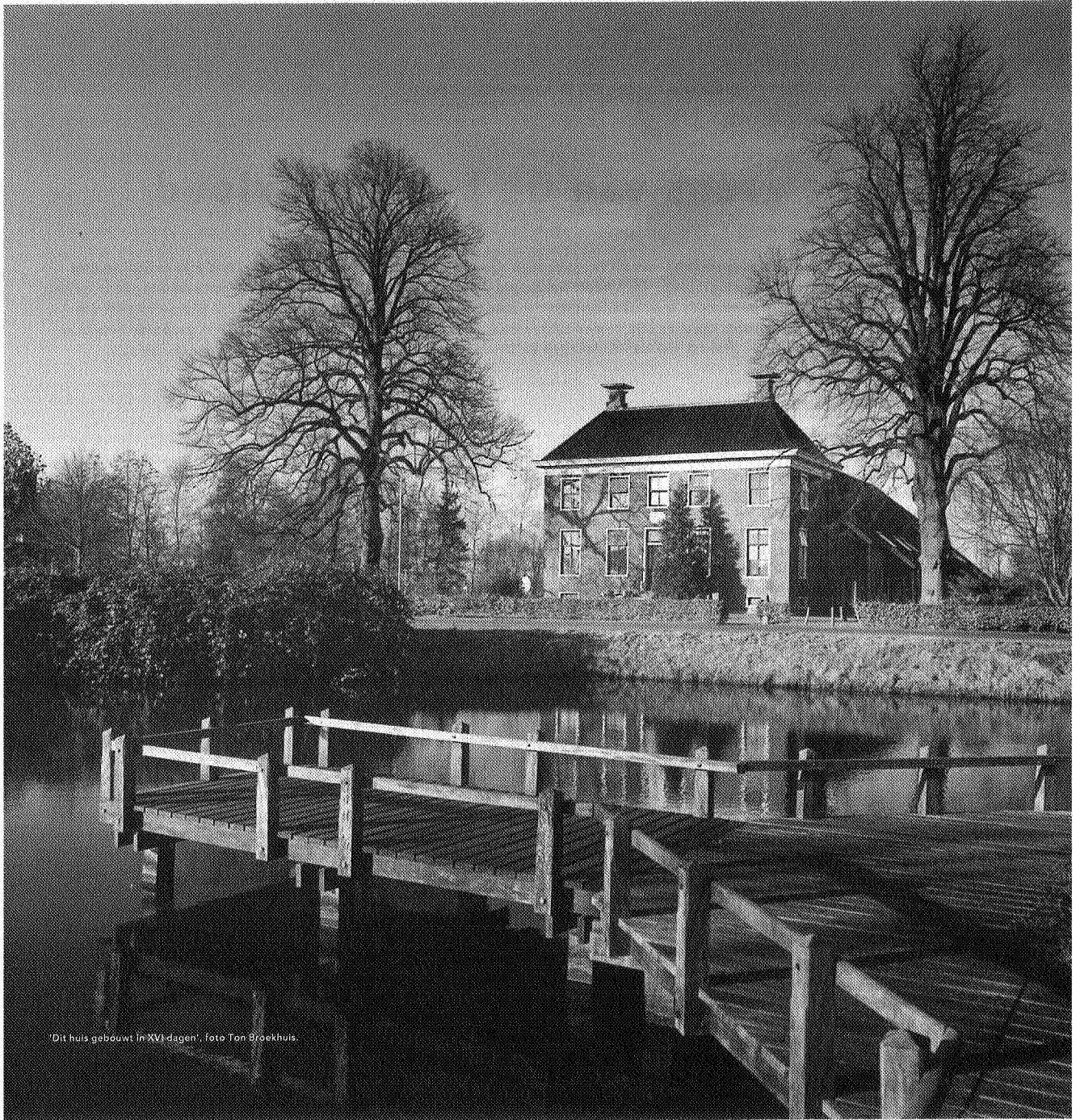
Het huidige dorp toont nog veel van deze dynamische historie. Hoewel een aantal behuizingen en boerderijen onderhoudsproblemen heeft lijkt ook hier de vitalisering te zijn ingetreden. Het huidige Annerveenschekanaal mag zich rekenen tot de fraaiste en meest complete veenkoloniën van Drenthe. Grevijlinks erfenis wordt nog steeds gedomineerd door het huis dat de manager van de Annerveensche Heerencompagnie op de kop van het Grevelingskanaal liet bouwen. Boven de deur prijkt nog steeds de gevelsteen zoals Lambartus die liet plaatsen:

Dit huis gebouwt
door
Lambartus Grevijlink
& zijn vrouw
Grietijn Eppinge
Anno 1785
in XVI dagen

Grevijlink bouwde zijn herenhuis in zestien dagen, een verpletterend argument voor een ieder die aan de bebouwde dynamiek van een Veenkolonie als Annerveenschekanaal durft te twijfelen. Zo'n nederzetting heeft een rijk verleden en verdiend een rijke toekomst.

Nb

Kaarten van dit gebied zijn te vinden in het themanummer van Noorderbreedte (1995-2000) **3a) Hunzelaagte, identiteit en ontwikkeling** (blz. 11, 25 en 66/67).

"Dit huis gebouwt in XVI-dagen", foto Ton Broekhuis.